

ks. Grzegorz Kielbasa

<https://orcid.org/0000-0002-1742-7671>

Umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1740–1950. Analiza źródeł archiwalnych

Na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych możemy przeanalizować dane dotyczące umieralności oraz przyczyn zgonów mieszkańców wsi, a zarazem parafii Kamionka Wielka k. Nowego Sącza. Zakres badań został określony przez najstarszą istniejącą *Księgę zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, prowadzoną od 1740 roku, oraz obejmuje osoby zmarłe do XX wieku, których nie chronią przepisy dotyczące danych osobowych.

Najstarsza *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej* została założona w 1740 roku i systematycznie prowadzona do czasów obecnych. Księgi zmarłych dostarczają nam wiele różnych informacji. Wpisy w nich, z upływem lat, stawały się coraz bardziej szczegółowe i dokładniejsze. Do pierwszej połowy XVIII wieku były one bardzo ubogie, ograniczały się jedynie do daty śmierci oraz imienia i nazwiska zmarłego. Od 1757 roku kapłan zaczął zamieszczać informacje dotyczących rodziców bądź współmałżonka zmarłych, a także podawać ich wiek. Od 1772 roku kapłan wprowadzał wzmianki o statusie społecznym zmarłych, a od 1776 roku podawał numer domu zmarłych. Od 1835 roku kapłan rozróżniał datę śmierci od daty pogrzebu. Jednak głównym źródłem skrupulatnych informacji stały się notatki dotyczące przyczyn zgonu.

Badaniem objęto 210 lat zapisów zawartych w czterech tomach *Ksiąg zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*¹, które znajdują się w Archiwum Parafialnym w Kamionce Wielkiej (APKW). Publikacja stanowi skrupulatną analizę liczby zmarłych mieszkańców wsi Kamionka Wielka, uwzględniając podział na osoby dorosłe i dzieci (do 10 r. życia). Ukazuje również historię zapisów dotyczących różnorodnych przyczyn zgonów.

Zdecydowana większość omawianego okresu przypada na lata, gdy wieś Kamionka Wielka znajdowała się na ziemiach Galicji, a więc na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej pozostających pod zaborem austriackim (1772–1918). Dzieje Galicji powszechnie dzieli się na dwa okresy: przed uzyskaniem autonomii (1772–1866) i autonomiczny (1866–1918)². Ta rzeczywistość historyczna miała duży wpływ na życie, umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej. Jak zauważono, „pod koniec XIX w. przeciętna rodzina galicyjska żyła w dużo gorszych warunkach niż rodziny w innych krajach monarchii austriackiej”³, a „stan sanitarno-higieniczny większości galicyjskich miast i wsi na przełomie XIX i XX wieku był tragiczny”⁴.

Wartością dodaną publikacji są liczne, a zarazem szczegółowe statystyki zawarte w tabelach i na wykresach. Zebrany materiał stanowi cenną bazę do dalszych badań naukowych dotyczących życia społecznego ludności wiejskiej żyjącej w latach 1740–1950.

Umieralność dorosłych

W latach 1740–1800 w Kamionce Wielkiej łącznie zmarło 699 osób⁵ (Tabela 1, Wykres 1). W latach 1757–1800 łącznie zmarło 608 osób, z czego 608 (59 proc.)

---

1 Archiwum parafialne w Kamionce Wielkiej [dalej: APKW], *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 1 (1740–1784), s. 1–30; APKW, *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 1 (1785–1831), s. 1–98; APKW, *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 2 (1832–1862), s. 1–108; APKW, *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 3 (1862–1891), s. 1–93; APKW, *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 4 (1891–1966), s. 1–238.

2 Por. E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego w Galicji w okresie autonomicznym ze szczególnym uwzględnieniem higieny szkolnej*, Rzeszów 2016, s. 52.

3 E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego w Galicji w okresie autonomicznym ze szczególnym uwzględnieniem higieny szkolnej*, s. 58.

4 E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego w Galicji w okresie autonomicznym ze szczególnym uwzględnieniem higieny szkolnej*, s. 62.

5 Por. APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1740–1784), s. 1–30; APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1785–1831), s. 1–36.

stanowili dorośli⁶. W latach 1801–1850 łącznie w Kamionce Wielkiej zmarło 1639 osób: 908 dorosłych (55,4 proc.) i 731 dzieci (44,6 proc.)⁷ (Tabela 2, Wykres 2). W latach 1851–1900 łącznie zmarło 1855 osób: 804 dorosłych (43,3 proc.) i 1051 dzieci (56,7 proc.)⁸ (Tabela 3, Wykres 3). W latach 1801–1900 łącznie zmarło 3494 osób: 1712 dorosłych (49 proc.) i 1782 dzieci (51 proc.)⁹ (Tabela 4). W latach 1901–1950 łącznie zmarło 1650 osób: 885 dorosłych (54 proc.) i 765 dzieci (46 proc.)¹⁰ (Tabela 5, Wykres 4).

Należy zaznaczyć, że wpisy dotyczące wieku zmarłego bardzo często były niewiarygodne. Szczególnie dotyczyło to dorosłych, bowiem był wpisywany przypuszczalny wiek, gdyż ludzie nie pamiętali dokładnych dat urodził. W domach pomieszkiwali też ludzie, którzy nie byli nawet spokrewnieni z właścicielami domu, tacy jak służba, sieroty, bezdomni czy żebracy. Przy śmieci takich osób nikt nie interesował się, kiedy i gdzie byli urodzeni, stąd dochodziło do licznych nieścisłości w rejestracji wieku. Inaczej wyglądała sytuacja w przypadku dzieci – rodzice podawali dokładny wiek życia swojego potomstwa (ilość przeżytych lat, miesiące, tygodni czy też godzin).

Umieralność dzieci

Umieralność dzieci (do 10 r. życia) była bardzo wysoka. W latach 1757–1800 wynosiła 41 proc.; w latach 1801–1900 wynosiła 51 proc., a w latach 1901–1950 wynosiła 46 proc. Dzieci umierały z różnych przyczyn. Wiele dzieci umierało zaraz po porodzie bądź rodziło się martwe. Takich przypadków w XIX wieku odnotowano 205, a w pierwszej połowie XX wieku – 45 dzieci. Wówczas w księgach zmarłych pojawiły się takie zapisy: „post partum” (po porodzie); „immatura prolis” (wcześniak); „infelix partus” (nieszczęśliwy poród); „non vivus natus” (urodzony martwy). Inne dzieci umierały w pierwszych dniach, tygodniach, miesiącach bądź latach życia z przyczyn określonych jako: „partus

6 Por. APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1740–1784), s. 8–30; APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1785–1831), s. 1–36.

7 Por. APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1785–1831), s. 36–98; APKW, *Księga zmarłych*, t. 2 (1832–1862), s. 1–78.

8 Por.: APKW, *Księga zmarłych*, t. 2 (1832–1862), s. 78–108; APKW, *Księga zmarłych*, t. 3 (1862–1891), s. 1–93; APKW, *Księga zmarłych*, t. 4 (1891–1966), s. 1–32.

9 Por.: APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1785–1831), s. 36–98; APKW, *Księga zmarłych*, t. 2 (1832–1862), s. 1–108; APKW, *Księga zmarłych*, t. 3 (1862–1891), s. 1–93; APKW, *Księga zmarłych*, t. 4 (1891–1966), s. 1–32.

10 Por. APKW, *Księga zmarłych*, t. 4 (1891–1966), s. 32–238.

disfictis” (wady wrodzone); „defectus virium” (brak sił); „debilis natus” (osłabienie wrodzone bądź uszkodzenie przy urodzeniu); „debilitas” (słabość, ułomność); „imbecillus” (słabość, niemoc). Dzieci do 10 roku życia umierały również z przyczyn naturalnych, różnych chorób, nade wszystko z powodu chorób zakaźnych, takich jak: ospa, dyfteryt, czerwonka, gruźlica, grypa, szkarlatyna, cholera i inne. Warto wiedzieć, że choroby zakaźne wieku dziecięcego, zwłaszcza dyfteryt i szkarlatyna, nie były należycie rozpoznawane i specjalnie leczone. Terapia ograniczała się głównie do łagodzenia objawów, takich jak gorączka czy ból gardła¹¹.

Przyczyny zgonów zapisane po raz pierwszy

W XVIII wieku w *Księdze zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej* jako główną przyczynę zgonu odnotowywano „ordninarium” (zwykła śmierć). W tym okresie zapisano pierwszy przypadek: gruźlicy (1785) i śmierć matki po porodzie dziecka (1786). Innych wpisów dotyczących przyczyn zgonów w XVIII wieku nie było. Zapewne wynikało to z braku wiedzy zarówno ze strony mieszkańców Kamionki Wielkiej, jak i samego księdza proboszcza.

W poszczególnych latach XIX wieku po raz pierwszy użyto jako przyczyny zgonów takie choroby i zdarzenia, jak: odra, ospa prawdziwa, upadek (1801); choroba¹² (1803); zakrzuszenie (1810); wypadek (1811); nagle (1813); epidemia (1815); ospa naturalna, kaszel, koklusz, głód czy też nędza, czerwonka (1817); śmierć dziecka po porodzie, choroba czy też ból gardła, obrzęk, guz (1818); wodna puchlina (1819); padaczka (1820); wole (1821); udar mózgu (1822); zaparcie (1824); nowotwór, starczość (1825); zapalenie płuc (1831); wrodzona słabość, wrzód (1833); „nervosa”¹³, kolka, gangrena, choroba żołądka (1834); angina (1839); tyfus (1841); utonięcie (1844); zamarznienie (1846); zamordowanie,

---

¹¹ Por. D. Tylkowa, *Medycyna ludowa w kulturze wsi Karpat Polskich. Tradycja i współczesność*, Wrocław 1989, s. 83.

¹² W polskiej kulturze tradycyjnej choroby nie wiązano z zaburzeniami funkcji poszczególnych organów, pojmowano ją zaś jako czynnik zupełnie zewnętrzny i obcy w stosunku do człowieka. W pojęciu ludowym choroba to wróg czyhający na zdrowie człowieka, wróg nasłany z zewnątrz, często z innego świata, w: por. M. Marczevska, *Obraz zarazy w polskim folklorze*, „Almanach Historyczny” 23 (2021) z. 2, s. 322.

¹³ „Nervosa” jako anoreksja, czy też jadłowstręt psychiczny, była już znana w XIX wieku i o takim samym znaczeniu jak dzisiaj, czyli jako zespół chorobowy polegający na świadomym, dobrowolnym i skrajnym ograniczaniu sobie jedzenia. Trzeba jednak stwierdzić, że pojęcie używane w zapisach ksiąg zmarłych miało inne znaczenie. „Nervosa” jako przyczyna

znalezienie martwego na drodze (1849) – Tabela 2; porażenie piorunem, samobójstwo (1852); cholera (1855); zginął w pożarze (1861); szkarlatyna (1863); wymioty (1865); choroba serca (1869); astma (1871); zatrucie czadem (1874); choroba nerek (1878); katar (1880); reumatyzm¹⁴ (1882); róża, krosty, skurcze, oparzenie (1884); bolaki, wewnętrzne boleści (1885); szkorbut (1892); robaki (1894); dyfteryt (1900) – Tabela 3.

Głównymi przyczynami zgonu mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1801–1850 było: z powodów naturalnych (52,7 proc.), z powodu panującej epidemii (9,5 proc.), z powodu gruźlicy (4,4 proc.) oraz wrodzona słabość dziecka (3 proc.) – Tabela 2. Głównymi przyczynami zgonu mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1851–1900 było: z powodów naturalnych (24,7 proc.), śmierć dziecka po porodzie (10 proc.), wrodzona słabość dziecka (9 proc.) oraz z zapalenie płuc (7,5 proc.) – Tabela 2. Głównymi przyczynami zgonu mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1801–1900 było: z powodów naturalnych (37,9 proc.), wrodzona słabość dziecka (6,2 proc.), śmierć dziecka po porodzie (5,7 proc.) oraz z powodu panującej epidemii (4,4 proc.) – Tabela 2.

W pierwszej połowie XX wieku pojawiły się zapisy nowych przyczyn zgonów: kretyn (1902); zakażenie krwi, oberwanie (1903); niedołęga (1904); zapalenie oskrzeli (1908); zapalenie moczowodu (1909); zapalenie kiszek (1910); przepuklina (1911); grypa hiszpańska (1918); skrzep (1921); ból głowy (1925); grypa (1927); zaziębienie (1928); angielska choroba, gorączka, choroba nerwowa (1930); kamienie żółciowe (1932); choroba wątroby (1934); skleroza (1941); choroba macicy, zatrucie (1943); tężec (1945); zmarła po operacji w szpitalu (1950).

Głównymi przyczynami zgonu mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1901–1950 było: z powodu zapalenia płuc (15,7 proc.), wrodzona słabość dziecka (10,6 proc.), z powodów naturalnych (8,5 proc.) i starość (8,5 proc.) – Tabela 3.

Natomiast w pierwszej połowie XX wieku nie odnotowano jako przyczyn zgonów niektórych schorzeń i zdarzeń, które wcześniej były zapisane w księgach zmarłych (XVIII i XIX wieku), takich jak: ospa prawdziwa, zakrzuszenie,

zgonów, i to w wymiarze epidemii, odnosi się do osób, które z powodu braku jedzenia i panujących zakaźnych chorób umierały z wycieńczenia i głodu.

¹⁴ Reumatyzm występuje również pod nazwą: „gościec”. Określenie to związane jest z tradycją ludową, która na każdą chorobę patrzyła jako na „niewidzialnego gościa”, który przychodzi do ciała ludzkiego, ale też i odchodzi, jak na gościa przystało. Z czasem to pojmowanie na wszelką chorobę jako „gościa” przypisano tylko chorobie reumatyzmu. Por. M. Marczevska, *Obraz zarazy w polskim folklorze*, „Almanach Historyczny” 23 (2021) z. 2, s. 322.

epidemia, ospa naturalna, skurcze, obrzęk, guz, wole, zaparcie, kolka, gangrena, zamarznięcie, znalezienie martwego, porażenie piorunem, cholera, zaginięcie w pożarze, robaki i dyfteryt.

Śmierć z przyczyn naturalnych

Od 1785 roku w *Księdze zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej* zaczęto wpisywać przyczyny zgonów. Początkowo były wpisywane z lakonicznym słowem „ordinaria” (zwykła śmierć), odnoszące się zarówno do dorosłych, jak i dzieci. W późniejszych wiekach, czyli w XIX i XX wieku, termin ten był często zastępowany określeniem „naturalia” (śmierć z przyczyn naturalnych). W pierwszej połowie XVIII wieku jako przyczynę zwykłej śmierci odnotowano 41,8 proc. zgonów, w XIX wieku – 37,9 proc., a w pierwszej połowie XX wieku – 8,5 proc. Zapisy „ordinaria” i „naturalia” z czasem zanikały, co wynikało z coraz większej świadomości i lepszej znajomości przyczyn śmierci.

Epidemie

Główną przyczyną śmierci mieszkańców Kamionki Wielkiej były choroby zakaźne, które przybierały postać epidemii, zarazy, „czarnej śmierci”. Z tego względu zagadnienie to wymaga szerszego omówienia.

„Od powietrza, głodu, ognia i wojny. Wybaw nas, Panie” – błagalne suplikacje od wieków śpiewane w kościołach, przypominały, że ludzie modlili się, aby Pan Bóg ochronił ich nie tylko od głodu, ognia i wojny, ale także od „powietrza”, czyli morowego powietrza, które niosło śmiertelne choroby, przybierające formę epidemii, w których widziano karę Bożą za grzechy¹⁵. Jako dopust Pana Boga tłumaczone były epidemie oraz ciężkie choroby, które nagle spadały na zatwardziały grzeszników i osoby łamiące Boskie przykazania¹⁶. A nadejście morowego powietrza poprzedzały znaki na niebie i ziemi,

15 Por. B. Faron, *O morowym powietrzu: Jak trwoga, to do Boga*, „Almanach Łącki” (2022) nr 35, s. 50; Ł. Połomski, *Epidemie w historii Sądeczyny*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 27; B. Faron, *O morowym powietrzu: Przyczyny zarazy według naszych przodków*, „Almanach Łącki” (2022) nr 34, s. 111; M. Marczevska, *Obraz zarazy w polskim folklorze*, „Almanach Historyczny” 23 (2021) z. 2, s. 320–323.

16 Por. J. Hołda, *Znachorstwo albo ludowe poglądy na temat zdrowia*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 15.

czyli „omina morowe”. Wśród tych znaków ludzie dopatrywali się komet¹⁷, zaćmień Słońca i Księżyca¹⁸, susz, powodzi oraz innych anomalii pogodowych. Utratę zdrowia powodowały żywioły, szczególnie woda, ogień i wiatr. Dzisiaj wiadomo, że te „znaki na niebie i ziemi” były przejawem zależności między pogodą, głodem i zarazą, ponieważ niedożywieni i osłabieni ludzie łatwiej padali ofiarami chorób zakaźnych. Tak stało się między innymi w połowie lat czterdziestych XIX wieku, kiedy zaraza ziemniaczana i trwające przez kilka miesięcy deszcze (1844, 1845–1846) doprowadziły do klęski nieurodzaju. W jej następstwie, z dużą częstotliwością, wybuchały epidemie cholery i tyfusu, które dziesiątkowały mieszkańców Galicji¹⁹. Epidemie miały swoje źródło również w wielu innych czynnikach, z których należy wymienić: złe warunki mieszkaniowe, brud, brak podstawowej higieny, niewłaściwe odżywianie połączone z powszechnie panującym głodem, słabą opieką medyczną oraz brak wiedzy na temat chorób.

17 B. Faron, *O morowym powietrzu: Jak rozpoznać, że nadchodzi zaraza?*, „Almanach Łącki” (2020) nr 33, s. 93: „W XIX stuleciu pojawiły się na niebie jeszcze dwie widoczne gołym okiem, jasne komety – Wielka Kometa z 1823 roku oraz Wielka Kometa z 1830 roku. Szczególnie tę ostatnią łatwo można było uznać za zapowiedź nieznaną dotąd w Europie cholery, która zawiłała na ziemi polskiej u progu lat trzydziestych, razem z rosyjską armią przyslaną do tłumienia powstania listopadowego. Kolejne fale tej straszliwej zarazy, atakującej tak niespodziewanie, nasilające się w trakcie działań wojennych – najpierw rabacji galicyjskiej i Wiosny Ludów, a później wojny krymskiej – miały zapowiadać dwie następne komety: Wielka Kometa Czerwcowca z 1845 roku oraz Wielka Kometa z 1854 roku. Pierwsza z tych komet była w przekonaniu ludu zwiastunką cholery i tyfusu, siejących spustoszenie zwłaszcza w Małopolsce, a druga zapowiadała największą pandemię cholery w dziejach ludzkości, która w latach 1852–1860 pochłonęła na świecie od 75 do 200 milionów istnień. Z kolei przeplatująca bardzo blisko Ziemi w 1910 roku kometa Halleya, bez trudu mogła zostać uznana za zapowiedź nękających ziemi polskiej epidemii cholery, czerwonki i tyfusu, które nasiliły się w czasie pierwszej wojny światowej”.

18 B. Faron, *O morowym powietrzu: Jak rozpoznać, że nadchodzi zaraza?*, „Almanach Łącki” (2020) nr 33, s. 94: „Większe obawy budziły zaćmienia Księżyca i Słońca, bo zgodnie z wyobrazeniami właściwymi dla myślenia magicznego po zniknięciu Słońca uaktywniały się złe moce. W niektórych częściach Polski mieszkańcy wsi uważali, że efektem zaćmienia jest opadający z nieba pył, ‘ćma’ albo ‘trzęsionka’ bardzo szkodliwe dla ludzi i zwierząt. Aby więc uniknąć zagrożenia, starali się zawczasu schronić się w domu, zagnać zwierzęta do zagród i pozasłaniać otwory studni, by zaćmienie nie spadło do niej, bo wtedy ludzie i bydło pijąc wodę, pomarłoby”.

19 Por. J. Hołda, *Znachorstwo albo ludowe poglądy na temat zdrowia*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 16–17; B. Faron, *O morowym powietrzu: Jak rozpoznać, że nadchodzi zaraza?*, „Almanach Łącki” (2020) nr 33, s. 92–95.

Poza trudnościami mieszkaniowymi poważnym problemem było wyżywienie ludności. Podstawą wyżywienia większości mieszkańców Galicji były ziemniaki (pożywienie biedaków), barszcz z żytniej mąki oraz kapusta. Codzienny jadłospis uzupełniano kaszami i zacierkami, a jedzenie mięsa i chleba było rzadkością. Dla wiejskiej ludności Galicji nie był obcy głód, szczególnie w okresie zwanym „przednówkiem”, kiedy ludzie żywili się zgniłymi ziemniakami, otrębami, pokrzywami, a nawet trawą, co jednocześnie kończyło się śmiercią z głodu²⁰. Zapisy w księgach zmarłych w Kamionce Wielkiej dają i temu świadectwo, kiedy kapłan, jako przyczynę zgonu, wpisuje: „fames” (głód); „inopia” (bieda, nędza); „miser” (nędzny, biedny). W XIX wieku w Kamionce Wielkiej z powodu głodu, biedy i nędzy zmarło 46 osób, a w pierwszej połowie XX wieku dwie osoby (Tabela: 3, 4, 5).

Obok jedzenia problemem był również fakt, że ludność wiejska pozbawiona była czystej i zdrowej wody. Ludzie czerpali wodę z potoku bądź z płytkich studni zrobionych na bazie wód powierzchniowych i słabo zabezpieczonych przed zanieczyszczeniem²¹.

Studnie należały do rzadkości, a jeżeli nawet były, to płytkie, źle ocembrowane, wskutek czego nieczystości z podwórza ściekały do studni, przyczyniając się do wybuchu licznych epidemii. Zjawisko to potęgował również brak czystej wody pitnej. Wodę czerpano przeważnie z potoków i stawów, w których kąpano się, prano ubrania, pojono bydło, moczono len i konopie oraz spuszczano nieczystości²².

Jak zauważył Michał Wójcik, „korzystanie z zanieczyszczonych wód powierzchniowych stanowiło jedną z przyczyn rozprzestrzeniania się chorób układu pokarmowego”²³. Podstawowym napojem wiejskiej ludności była woda, tylko ludzie bardziej usytuowani pili mleko, a herbata weszła do użycia dopiero w XX wieku i pili ją wyłącznie najzamożniejsi²⁴.

---

20 Por. E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego*, s. 60–62.

21 Por. M. Wójcik, *Świadomość zdrowotna oraz higiena w Mszanie Dolnej i sąsiednich wsiach na przełomie XIX i XX wieku*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 57; M. Kareńska, *Cholera w Muszynie – nadchodzi śmierć. O epidemiiach w XIX-wiecznym miasteczku*, „Sądeczanin” (2020) nr 5, s. 58; Ł. Połomski, *Problemy zdrowotne nowosądeczan na przełomie XIX i XX wieku*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 76.

22 E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego*, s. 63.

23 M. Wójcik, *Świadomość zdrowotna oraz higiena w Mszanie Dolnej i sąsiednich wsiach na przełomie XIX i XX wieku*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 57.

24 Por. E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego*, s. 61.

W XIX wieku głównymi epidemiami panującymi na terenach Sądeckizny były: cholera i ospa prawdziwa.

W 1831 r. w Nowym Sączu pojawiła się cholera, która zebrała obfite żniwo w całej Galicji. Miasto stało się wymarłe. Pierwsze oznaki choroby pojawiły się 24 lipca – od razu zmarły aż 4 osoby. Zostały zamknięte sklepy, kościoły, a nabożeństwa i suplikacje odbywały się na środku rynku, tak aby ludzie nie gromadzili się w jednym miejscu. Nowosądeckie ulice wyglądały przerażająco – wszędzie widać było wozy do wywożenia trupów. Groby lokowano poza miastem, żeby nie umożliwić ludziom łatwego uczęszczania na cmentarz. Ofiarami epidemii byli ludzie słabsi, a szczególnie żebracy, biedni i pijacy – ludzie marginesu. Choroba jednak nie wybierała tylko ich. W ciągu dwóch miesięcy w Nowym Sączu zmarło 300 osób, w cyrkule zachorowało 3114 osób (w tym 1020 zmarło). [...] Epidemia cholery z 1867 r. zabrała 700 ofiar w rejonie Nowego Sącza. Skala tej choroby przeraża. W Galicji wówczas zmarło 217 tys. osób, a podczas kolejnej fali w 1882 r. – 218,5 tys.²⁵.

W pobliskiej Krynicy i jej okolicach epidemia cholery panowała między innymi w latach 1830–1832 oraz w 1873 roku²⁶. Natomiast epidemia ospy prawdziwej nawiedziła teren Nowego Sącza w XIX wieku w 1874 roku i w 1879 roku²⁷.

Kamionka Wielka w XIX wieku doświadczyła kilkakrotnie epidemii. W 1815 roku kapłan w księdze zmarłych zapisał osiem przypadków panującej w Kamionce Wielkiej epidemii, nie odnotowując, o jaki rodzaj epidemii chodziło. Podobnie było w 1821, 1823 i 1825 roku, gdzie zapisano pojedyncze przypadki epidemii. Natomiast w latach 1847–1848 na epidemii zmarły 144 osoby. Jeżeli chodzi o epidemii cholery, to mieszkańcy Kamionki Wielkiej doświadczyli jej w latach: 1855 (1 os.), 1868 (1 os.), 1873 (88 os.), 1875 (2 os.). Łącznie w XIX wieku na cholere w Kamionce Wielkiej zmarły 92 osoby. Natomiast epidemia ospy prawdziwej doświadczyła mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach: 1801 (4 os.), 1802 (7 os.), 1806 (1 os.), 1811 (6 os.), 1820 (2 os.), 1821 (1 os.), 1822 (1 os.), 1825 (1 os.), 1832 (1 os.), 1842 (1 os.), 1843 (1 os.), 1844 (2 os.), 1847 (1 os.), 1858 (2 os.), 1867 (2 os.), 1874 (2 os.), 1887 (1 os.), 1888 (1 os.), 1892 (20 os.), 1897 (4 os.). Łącznie w XIX wieku na ospę prawdziwą w Kamionce Wielkiej zmarło 61 osób (Tabela 2, 3, 4). W pierwszej połowie XX wieku nie

25 Ł. Połomski, *Epidemie w historii Sądeckizny*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 28.

26 Por. Z. Turek, *Jak Krynica radziła sobie z epidemiami w XIX wieku*, „Krynickie Zdroje” (2020) nr 3/4, s. 10–11.

27 Por. Ł. Połomski, *Epidemie w historii Sądeckizny*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 29.

zanotowano żadnego przypadku cholery, ospy prawdziwej i nie użyto słowa „epidemia” jako przyczyny zgonu (Tabela 5).

Do największych epidemii w XIX wieku w Kamionce Wielkiej doszło w latach 1847–1848 oraz w 1873 roku. Jeżeli chodzi o wspomnianą epidemię, która doświadczyła mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1847–1848, a dokładnie od 8 kwietnia 1847 roku do 12 lipca 1848 roku *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej* odnotowała, że na panującą wówczas epidemię we wsi zmarły 144 osoby. Wśród tych osób, dorośli stanowili 83 proc. (120 osób: 62 mężczyźni, 58 kobiet), a dzieci do 10 roku stanowiły 16,7 proc. (24 dzieci). Dramatu epidemii doświadczyły rodziny z 48 domów. Dokonując szczegółowej analizy dotyczącej zmarłych na epidemię (144 osoby) mieszkańców wsi Kamionka Wielka w latach 1847–1848, możemy stwierdzić, że największą liczbę rodzin w Kamionce Wielkiej, jaką doświadczyła epidemia, bo aż 58 proc. (84 os.) stanowili „inquilinus”²⁸, czyli były to rodziny, które mieszały u jakiegoś gospodarza (chłopa), posiadającego swój własny dom. Drugą warstwą społeczną w omawianych latach w Kamionce Wielkiej, którzy zmarli na epidemię byli „hortulanus”²⁹, 11 proc. (15 os.), czyli były to rodziny, które posiadały swój dom (chatę) oraz niewielki kawałek pola czy też ogród. Trzecią warstwą społeczną pod względem posiadanego majątku byli „rusticus”³⁰, stanowiący 6 proc. (9 os.), których dotknęła epidemia. Dramat zakaźnej choroby doświadczył również najniższą warstwę społeczną we wsi, jaką byli „mendicans”³¹ i „pauper”³², stanowiących 6 proc. (9 os.) wszystkich osób, które wówczas zmarły. Były to osoby najbardziej pokrzywdzone przez los, zdane na „łaskę” innych ludzi, którzy często umierali na polach, w lasach, przy obejściu jakiegoś domostwa. W przypadku 27 osób (19 proc.) nie zanotowano statusu społecznego.

Natomiast w 1873 roku, a dokładnie od 20 lipca do 1 września, na epidemię cholery zmarło 88 osób z 56 domów. Wśród tych osób, dorośli stanowili 74 proc. (65 osób: 33 mężczyźni, 32 kobiety), a dzieci do 10 roku stanowiły 26 proc. (23 dzieci). Umieralność mieszkańców Kamionki Wielkiej pod względem posiadanej ziemi (status społeczny) przedstawia się następująco: „hortulanus” – 41 proc.

28 „Inquilinus” – z łac. kątnik – mieszkający u innego gospodarza; lokator, komornik, por. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013, s. 343.

29 „Hortulanus” – z łac. ogrodnik; zagrodnik; właściciel chałupy z ogrodem, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 301.

30 „Rusticus” – z łac. wieśniak, kmieć, prosty chłop, gospodarz, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 596.

31 „Mendicans” – z łac. żebrak, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 417.

32 „Pauper” – z łac. ubogi; biedny; nędzny; niezamożny, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 486.

(36 os.), „agricola”³³ – 26 proc. (23 os.), „inquilinus” – 17 proc. (15 os.), żebracy i służący – 3 proc. (3 os.), brak danych – 13 proc. (11 os.) – Tabela 6.

Do innych chorób zakaźnych, które przybierały formę epidemii, a wystąpiły w XIX wieku w Kamionce Wielkiej należy zaliczyć: gruźlicę (łac. „phthisis”), odrę (łac. „rubeola”), koklusz (łac. „thussis”), czerwonkę (łac. „dysenteria”) oraz tyfus (łac. „typhus”).

Ważnym wydarzeniem w walce z chorobami zakaźnymi były badania przy użyciu mikroskopu (2. poł. XIX w.), kiedy to odkryto wirusy i bakterie odpowiedzialne za śmiertelne epidemie trądu, cholery, tyfusu, ospy i wielu innych chorób, przenoszących się w wyniku bezpośredniego kontaktu z chorym lub przez powietrze, wodę czy też jedzenie³⁴.

Pomimo zwiększonej wiedzy na temat chorób zakaźnych, rozwoju medycyny i większej troski o higienę, epidemie w XX wieku nadal panowały. W walce z groźnymi i zaraźliwymi chorobami nie ułatwiał sytuacji głód, ciężkie warunki mieszkaniowe oraz trwające I i II wojna światowa. W społecznościach zarówno miejskich, jak i wiejskich, ciągle widoczny był brak zaufania do lekarzy i leczenia szpitalnego³⁵. Mieszkańcy wsi, a szczególnie bardziej oddalonych przysiółków, udawali się w ostateczności, często wtedy, gdy pomoc była już spóźniona. Większym bowiem zaufaniem darzyli zielarzy niż lekarzy, stąd zielarstwo było głównym sposobem leczenia wśród wiejskiej ludności³⁶. Ludzie często uciekali się również do praktyk irracjonalnych³⁷, takich jak „zażegnywanie” (odczynianie) chorób, uważając, że przyczyną wielu schorzeń są uroki³⁸.

W okresie autonomii Galicji (1866–1918) wśród chorób stanowiących najpoważniejsze zagrożenie dla jej mieszkańców zaliczały się: gruźlica, ospa, odra, płonica, dur brzuszny i płamisty, czerwonka, krztusiec oraz błonica. Chorobą epidemiczną, która szczególnie nawiedzała Galicję, była przede wszystkim cholera. W tym okresie wielkim problemem było także zwalczanie duru

33 „Agricola” – z łac. wieśniak; rolnik, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 25.

34 Por. B. Faron, *O morowym powietrzu: Przyczyny zarazy według naszych przodków*, „Almanach Łącki” (2021) nr 34, s. 118.

35 Por. Ł. Połomski, *Co nam mówią źródła archiwalne o epidemiach?*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 32.

36 Por.: J. Hołda, *Znachorstwo albo ludowe poglądy na temat zdrowia*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 24; D. Tylkowa, *Medycyna ludowa*, s. 80–96.

37 Por. M. Marczevska, *Obraz zarazy w polskim folklorze*, „Almanach Historyczny” 23 (2021) z. 2, s. 320, 331–335.

38 Por. J. Hołda, *Znachorstwo albo ludowe poglądy na temat zdrowia*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 25.

brzusznego, który prześladował mieszkańców Galicji każdego roku, dotykając znaczną część ludności. Zakażenia dudem brzuszным dotykały przede wszystkim najbiedniejsze grupy społeczeństwa, żyjące w najtrudniejszych warunkach sanitarnych³⁹.

W pierwszej połowie XX wieku głównymi epidemiami panującymi na terenie Nowego Sącza były: tyfus (1904, 1920, 1922, 1939–1945); szkarlatyna (1904, 1908, 1909, 1914, 1919, 1927); cholera (1914, 1920); czerwonka (1914, 1918, 1920, 1939–1945); ospa prawdziwa (1914); grypa hiszpańska (1918–1919); zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych (1918)⁴⁰.

Kamionka Wielka w pierwszej połowie XX wieku na miarę epidemii doświadczyła, takich chorób jak: szkarlatyna (37 os.); czerwonka (22 os.); grypa hiszpańska (17 os.). W tym okresie w Kamionce Wielkiej największe „żniwo” wśród zakaźnych chorób zebrała gruźlica (suchoty), gdzie w ciągu 50 lat zmarło 141 osób, a w pokrewnej chorobie, czyli na zapalenie płuc, zmarło 260 osób.

Gruźlica (suchoty)

W 1785 roku po raz pierwszy użyto terminu „phtysi” (z gr. gruźlica), który był jedynym przypadkiem tej choroby zapisanym w pierwszej połowie XVIII wieku. Natomiast w XIX wieku było 122 przypadków, co stanowiło 3,5 proc. wszystkich zmarłych w tym okresie. W latach 1901–1950 było 141 przypadków, co stanowiło 8,5 proc. Gruźlica, zwana także suchotami, była chorobą zakaźną, która stanowiła jedną z głównych przyczyn umieralności mieszkańców Kamionki Wielkiej. W XIX i XX wieku gruźlica była zapisywana w księgach zmarłych również w łacińskich określeniach: „scrofula”, „tuberculosis”, „tuberc”, „consumptio”. W Galicji w latach 1876–1885, wśród zgonów spowodowanych chorobami zakaźnymi, odsetek przypadający na gruźlicę wynosił 10,07 proc. (ponad 213 tys. osób). W tym okresie śmiertelność z powodu gruźlicy w Krakowie wynosiła 12,38 proc. (ponad 3 tys. zgonów), a w powiatach oscylowała wokół 10 proc.⁴¹.

39 Por. P. Franaszek, *Zdrowie publiczne w Galicji w dobie autonomii*, Kraków 2002, s. 24–37.

40 Por. Ł. Połomski, *Epidemie w historii Sąddeckich*, „Sąddeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 29–30; Ł. Połomski, *Co nam mówią źródła archiwalne o epidemiach?*, „Sąddeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 32–39; Ł. Połomski, *Między zacofaniem a nowoczesnością. Społeczeństwo Nowego Sącza w latach 1867–1939*, Rzeszów 2018, s. 431–434.

41 Por. P. Franaszek, *Zdrowie publiczne*, s. 33; Ł. Połomski, *Między zacofaniem a nowoczesnością*, s. 431.

„Post partum”

Natomiast w 1786 roku użyto wyrażenia „post partum” (śmierć matki po porodzie dziecka), i był to jedyny przypadek zapisany w pierwszej połowie XVIII wieku. Natomiast w XIX wieku po porodzie dziecka zmarły 53 kobiety, a w pierwszej połowie XX wieku zmarło 16 kobiet.

Śmierć kobiet przy porodzie była częstą przyczyną śmierci, ponieważ porody odbywały się w domach i bez pomocy osób z wykształceniem medycznym. Poród odbierany był zazwyczaj przez okoliczną akuszerkę lub inną niedoświadczoną kobietę. Warunki higieniczne w domach były bardzo ubogie, a nie raz wręcz bardzo niehigieniczne. Dodatkowo, jeżeli dziecko rodziło się przed czasem bądź było źle ułożone to często z barku udzielenia fachowej medycznej pomocy przy porodzie, umierało nie tylko dziecko, ale i sama matka.

Do porodów proszono akuszerki, czyli babki. Zdarzało się, że babki przez XIX-wiecznych badaczy określane jako prawdziwa plaga i w największej części wielkie pijaczki, nie miały wyobrażenia o zawodzie. Jednak przeważnie tę funkcję piastowały starsze doświadczone kobiety, które dobrze wiedziały, jak pomóc położnicy i noworodkowi. Od lat 20. XX wieku, kiedy zaczęto organizować fachową opiekę medyczną, także wiejskie kobiety stopniowo zdobywały profesjonalne wykształcenie w tym kierunku⁴².

Wypadki

Ludność w Kamionce Wielkiej umierała także z powodu różnego rodzaju wypadków, jakie przydarzały się im w codziennym wiejskim życiu. W XIX wieku z powodu wypadków zmarło 25 osób, a w pierwszej połowie XX wieku zmarło 15 osób. W większości przypadków kapłan, jako przyczynę zgonu, dokonywał krótkiego zapisu w języku łacińskim „casus”, to znaczy wypadek. Istaniały jednak też bardziej szczegółowe zapisy, takie jak: „wypadek w lesie” (1853); „spadła z drzewa” (1878, 1887); „ziemią zasypany w robocie u p. Dunikowskiego, przedsiębiorcy” (1886); „przejechany przez pociąg” (1886, 1986, 1915, 1938, 1938, 1944); „w kamieniołomie przywalony kamieniami” (1889); „zabity przez konia” (1906); „zabity przez maszynę” (1906, 1906); „zabity przez samochód” (1914);

⁴² J. Hołda, *Znachorstwo albo ludowe poglądy na temat zdrowia*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 23.

„spadła z wozu i zabiła się” (1926); „spadł ze strychu” (1932); „zabity przez auto” (1945); „zabity przy pracy w lesie” (1950). W XIX i XX wieku do wypadków możemy też zaliczyć: śmierć w czasie pożaru (1861), zakrztuszenie (1810), utonięcie (1844, 1844, 1851, 1856, 1856, 1874, 1880, 1913, 1927), zamarznięcie (1846), porażenie piorunem (1852, 1852), zatrucie czadem (1847, 1847, 1904), oparzenie (1884, 1886, 1889, 1894, 1926, 1939).

Morderstwa i samobójstwa

Księgi zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej zanotowały również przypadki morderstw i samobójstw. W XIX wieku były dwa przypadki morderstw i cztery przypadki samobójstw. Natomiast w pierwszej połowie XX wieku było sześć przypadków morderstw i jeden przypadek samobójstwa.

Nowotwory

W XIX wieku nowotwory były słabo rozpoznawane, a dopiero w XX wieku nastąpił większy rozwój badań nad tymi chorobami⁴³. Dnia 16 listopada 1825 roku na plebanii w Kamionce Wielkiej nr 65 zmarł proboszcz parafii, ks. Andrzej Kaliszowski, na „canerina in intustinis” (nowotwór we wnętrznosciach). Był to pierwszy zapis w księgach zmarłych, w którym jako przyczynę zgonu wskazano nowotwór („rak”)⁴⁴. W XIX wieku zapisy wskazujące na zgon z powodu nowotworu w języku polskim pojawiły się w 1887 roku („rak”) i 1900 roku („rak żołądkowy”). Natomiast w pierwszej połowie XX wieku odnotowano trzy takie przypadki w zapisie polskim: w 1904 roku („rak”), 1927 roku („rak”) i 1935 roku („rak”).

Choroby psychiczne i niepełnosprawność fizyczna

Jeszcze do pierwszej połowy XX wieku choroby umysłowe były tematem tabu⁴⁵. Osoby chore umysłowo nie były leczone i ukrywane w domach. W pierwszej połowie XX wieku wśród nowych przyczyn zgonów mieszkańców Kamionki

43 Ł. Połomski, *Między zacofaniem a nowoczesnością*, s. 434; Ł. Połomski, *Problemy zdrowotne nowosądeczan na przełomie XIX i XX wieku*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 79.

44 APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1785–1831) nr 18, s. 85.

45 Ł. Połomski, *Między zacofaniem a nowoczesnością*, s. 434; Ł. Połomski, *Problemy zdrowotne nowosądeczan na przełomie XIX i XX wieku*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 79.

Wielkiej pojawiły się choroby psychiczne (7 przypadków) i niepełnosprawność fizyczna (3 przypadki). W przypadku tych dwóch przyczyn zgonów nie używano współczesnych określeń, lecz stosowano inne, bardzo prostackie i dzisiaj uchodzące za obraźliwe. Na określenie chorób psychicznych używano słownictwa: „kretyn”, „idiota” i „matolek”, a na niepełnosprawność fizyczną: „niepełna”, „ułomna” lub „kaleka”.

Pochówek zmarłych

Stalą praktyką, począwszy od starożytności aż do XVIII wieku, było grzebanie zmarłych w kościołach i wokół nich. Chcąc ograniczyć pochówek w samym kościele – mimo iż jeszcze w XVII wieku posadzkę kościoła tworzyły płyty grobowe – postanowiono wprowadzić opłatę za chęć pochowania zmarłego w świątyni. Spowodowało to, że nie liczni byli pochowani w parafialnym kościele, podczas gdy pozostali byli pogrzebani we wspólnym grobie wokół świątyni. Miał on około trzech metrów głębokości oraz wymiary pięć na sześć metrów na powierzchni, co pozwalało na pochowanie nawet kilkuset zmarłych. Taki grób był otwarty. Dopiero po kilku miesiącach, a nawet latach, był zasypywany i kopany nowy⁴⁶.

Podobnie było w Kamionce Wielkiej w XVIII wieku, gdzie parafia nie posiadała osobnego cmentarza, a zmarłych grzebani byli obok kościoła, co znajduje poświadczenie w licznych zapisach w księgach zmarłych. O to kilka przykładów: „2 Januarius Annus 1740 mortua Rosalia, filia Sebastiani Maxelan de villa Kamionka, sepulta penes Ecclesia S. Bartholomei”⁴⁷ („2 stycznia 1740 roku zmarła Rozalia, córka Sebastiana Maxelan ze wsi Kamiona, pochowana obok kościoła św. Bartłomieja”); „6 Februarius Annus 1740 obiit Zofia Snopka, Sacramentis munita, sepulta est penes Ecclesia Kamionka”⁴⁸ („6 lutego 1740 roku zmarła Zofia Snopka, otrzymała sakramenty, pochowana jest obok kościoła w Kamionce”); „Die 2 Martii Annus 1751 obiit Elisabetha Sapalina, Sacramentis munita, sepulta in Cemeterio post magnum altare”⁴⁹ („2 marca 1751 roku, zmarła Elżbieta Sapalina, przyjęła Sakramenty, pochowana na cmentarzu, za głównym ołtarzem”); „Die 6 Martii Annus 1751 obiit Adalbertus

46 Por. D. Majuk, *Pochówek od starożytności do średniowiecza*, <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/pochowek-od-starozytosci-do-sredniowiecza/> (05.02.2023).

47 APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1740–1784) nr 1, s. 1.

48 APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1740–1784) nr 3, s. 1.

49 APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1740–1784) nr 2, s. 5.

Trojan, Sacramentis munita, sepultus ante magnam portam”⁵⁰ („6 marca 1751 roku, zmarł Wojciech Trojan, przyjął Sakramenty, pochowany przed głównymi drzwiami”).

Ważnym wydarzeniem dla parafian Kamionki Wielkiej było poświęcenie osobnego cmentarza, poza placem kościelnym, które odbyło się 13 listopada 1850 roku. Cmentarz został otoczony murem, wykonano też krzyż z dębowego drzewa z wizerunkiem Chrystusa ukrzyżowanego na blasze, umieszczając go w pośrodku cmentarza⁵¹. Parafian, którzy zmarli na zakaźną chorobę podczas zarazy nie chowano na cmentarzu parafialnym, ale poza nim, a najlepiej z dala od domostw, gdyż epidemie zawsze budziły strach wśród ludzi. Przerażenie było tak wielkie, że zmarłych grzebano często bez trumien we wspólnych, bezimiennych mogiłach⁵². Podobnie było w Kamionce Wielkiej, gdzie zmarłych na cholera w 1873 roku pochowano we wspólnej, bezimiennej mogile z krzyżem na niewielkim wzgórzu na obecnej posesji Antoniego i Weroniki Smagów. Do dzisiaj to miejsce jest otoczone opieką, a co roku odbywa się procesja z modlitwą z okazji „Dni Krzyżowych”. W 2023 roku, z okazji 150-lecia tej tragedii umieszczono tablicę upamiętniającą ofiary epidemii cholery z 1873 roku⁵³.

Szpital parafialny

Kamionka Wielka, podobnie jak inne miejscowości na Sądecczyźnie, miała wiejski drewniany szpital, który powstał w 1627 roku dzięki fundacji ks. Bartłomieja Fusoriusza, kustosza kolegiaty w Nowym Sączu, a został erygowany przez krakowskiego oficjała generalnego 4 listopada 1639 roku. Szpital ten nie istniał już w 1747 roku, gdyż zapisy wskazują, iż po szpitalu zostało

⁵⁰ APKW, *Księga zmarłych*, t. 1 (1740–1784) nr 3, s. 5.

⁵¹ APKW, *Kronika parafialna Kamionki Wielkiej*, t. 1, s. 23.

⁵² Por.: Z. Turek, *Jak Krynica radziła sobie z epidemiami w XIX wieku*, „Krynickie Zdroje” (2020) nr 3/4, s. 11; G. Olszewski, *Cmentarze choleryczne w gminie Łącko*, „Almanach Łącki” (2009) nr 11, s. 107–138; J. Kolczyński, *Ofiara z człowieka. Wspomnienie trzech wydarzeń z końca XIX i początków XX wieku w podgórskich wsiach w Polsce*, „Etnografia Polska” 44 (2000) z. 1–2, s. 175; M. Kareńska, *Cholera w Muszynie – nadchodzi śmierć*, „Sądeczanin” (2020) nr 5, s. 58.

⁵³ Treść tablicy pamiątkowej: „Tablica Pamiątkowa z okazji 150 rocznicy panującej w Kamionce Wielkiej epidemii cholery, na którą od 20 lipca do 1 września 1873 roku zmarło 88 parafian z 56 domów. Niech odpoczywają w pokoju. Kamionka Wielka 2023 r.”.

„tylko miejsce z jego ruinami”⁵⁴. Głównym źródłem utrzymania szpitala była jałmużna ofiarowana przez wiernych do specjalnej puszkii w kościele bądź wyżebrana przez szpitalników. „Istniejący przejściowo w XVII wieku szpital w Kamionce Wielkiej udotował ks. Fusorisz czynszami w wysokości 35 złp od sumy 500 złp (zapis na plebana, szkołę i szpital)”⁵⁵. Wiejskie szpitale parafialne były urządzone bardzo skromnie, a ich administracja spoczywała głównie w rękach miejscowego ks. proboszcza. Największy rozwój szpitalnictwa na Sądecczyźnie przypada na XVIII wiek, co było związane z postanowieniami krakowskiego synodu diecezjalnego z 1711 roku, który nakazywał, aby chorych i żebrzących przyjmował oraz utrzymywał ks. proboszcz, jeśli na terenie parafii nie ma szpitala. Należy zwrócić uwagę, że do szpitali byli przyjmowani nie tylko chorzy, ale również ludzie potrzebujący pomocy: ubodzy, żebracy i bezdomni. W XVIII wieku wiejskie szpitale składały się najczęściej z jednej izby i mogły pomieścić tylko kilka osób. Szpitale te nie posiadały opieki lekarskiej, a nad wszystkim czuwał miejscowy duszpasterz⁵⁶.

Zakończenie

Niewątpliwą przyczyną złego stanu zdrowia ludności wiejskiej w Kamionce Wielkiej, tak jak w całej Galicji w XIX i pierwszej połowie XX wieku, były: brak fachowej opieki zdrowotnej, lekceważenie zaleceń sanitarnych oraz przede wszystkim – tragiczne warunki bytowe, obejmujące zarówno warunki mieszkaniowe, jak i jakość jedzenia czy picia. Te czynniki przyczyniły się do tego, że wiele osób umierało w bardzo młodym wieku. Przeciętna długość życia w Galicji w porównaniu z innymi krajami europejskimi była najniższa i wynosiła około 28 lat⁵⁷. W omawianym okresie w Galicji, na Sądecczyźnie:

54 Por. B. Kumor, *Szpitalnictwo w Sądecczyźnie w okresie przedrozbiorowym*, „Rocznik Sądecki” 10 (1969), s. 233–234; B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki: opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 8 (1964), s. 302, <https://doi.org/10.31743/abmk.6439>.

55 B. Kumor, *Szpitalnictwo w Sądecczyźnie w okresie przedrozbiorowym*, „Rocznik Sądecki” 10 (1969), s. 248–249.

56 Por. B. Kumor, *Szpitalnictwo w Sądecczyźnie w okresie przedrozbiorowym*, „Rocznik Sądecki” 10 (1969), s. 234–263.

57 Por. E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego*, s. 64.

Budynki mieszkalne pod względem sanitarnym są jak najgorzej stawiane, gdyż świeże powietrze nie ma przystępu do mieszkania. Zatrute powietrze nagromadzone z wyziewów ludzi, bydła stojącego w piekarni i królików chowanych w mieszkaniach, tudzież odór z kaganików naftowych bez szkiełek oddziaływa bardzo szkodliwie na zdrowotność mieszkańców. Brud, niechlujstwo, szczególnie u biedniejszych rodzin przechodzi wszelkie wyobrażenie⁵⁸.

Istotnym problemem był duży przyrost naturalny, który powodował prze-ludnienie. Wieloosobowe rodziny żyły w ciasnych, często w jednoizbowych domach.

W najgorszych warunkach mieszkała ludność wiejska. Większość domów nie odpowiadała żadnym normom higienicznym. Najczęściej były to małe izby, pełniące równocześnie funkcje kuchni, sypialni, łazienki, a często także stajni. [...] Jeszcze gorsze były warunki mieszkaniowe służby folwarcznej. Żonaci fornale mieszkali w tzw. czworakach, gdzie w najlepszym wypadku rodzina miała jedną izbę. Często jednak umieszczano razem po dwie, a nawet trzy rodziny. Dorośli spali na wyrku zbitym z drągów i desek, przykrytym słomą i jakąś płachtą, dzieci na ławie lub wprost na klepisku zastępującym podłogę, okryte łachami. Nieżonaci parobkowie spali przeważnie przy bydle w stajniach, służące zaś w oborach⁵⁹.

W takich prymitywnych warunkach mieszkała przeważająca część ludności galicyjskiej, w tym także mieszkańcy niewielkiej wioski Kamionka Wielka.

Warunki higieniczno-zdrowotne w Galicji polepszyły się dopiero w XX wieku, co przyczyniło się do zmniejszenia umieralności ludności. Poprawa czystości w miastach i na ich ulicach była efektem budowy wodociągów, kanalizacji i brukowych nawierzchni. Ponadto wprowadzono szczepienia ochronne przeciw ospie, unowocześniono szpitale oraz utworzono instytucje ochrony zdrowia i opieki społecznej, które propagowały zasady higieny w społeczeństwie galicyjskim⁶⁰.

---

58 J. Hołda, *Znachorstwo albo ludowe poglądy na temat zdrowia*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 19.

59 E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego*, s. 59.

60 Por.: M. Bilek, *Pierwsze zorganizowane działania sanitarne i epidemiologiczne w okolicach Muszyny*, „Almanach Muszyny” 2006, s. 149–160; P. Franaszek, *Zdrowie publiczne*, s. 23–47; E. Dolata, *Rozwój ruchu higienicznego*, s. 67.

Tabele i wykresy

Tabela 1. Umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1740–1800

Rok	1740	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747	1748	1749	1750	1751	1752	1753	1754	1755	1756
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gruźlica/Suchoty	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Po porodzie – matka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Brak wpisu	6	3	2	2	2	2	5	9	4	5	5	4	11	6	7	8	10
Razem	6	3	2	2	2	2	5	9	4	5	5	4	11	6	7	8	10
Dzieci (do 10 r. życia)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dorośli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rok	1757	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gruźlica/Suchoty	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Po porodzie – matka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Brak wpisu	12	13	7	9	3	6	5	5	7	10	19	17	3	20	11	15	4
Razem	12	13	7	9	3	6	5	5	7	10	19	17	3	20	11	15	4
Dzieci (do 10 r. życia)	5	4	-	1	-	-	1	-	1	5	5	-	-	9	1	5	2
Dorośli	7	9	7	8	3	6	4	5	6	5	14	17	3	11	10	10	2
Rok	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	16	12	28	12	14
Gruźlica/Suchoty	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Po porodzie – matka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Brak wpisu	14	9	9	21	13	19	10	10	12	8	20	-	-	-	-	-	-
Razem	14	9	9	21	13	19	10	10	12	8	20	19	17	12	28	12	14
Dzieci (do 10 r. życia)	3	2	3	15	9	11	5	4	8	-	6	6	7	8	17	5	4
Dorośli	11	7	6	6	4	8	5	6	4	8	14	13	10	4	11	7	10

Rok:	1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800		1740–1756	1757–1800	1740–1800
Przyczyna zgonu														
Zwyczajna/Naturalna	11	14	18	16	18	19	18	12	37	29		-	292	292
Gruźlica/Suchoty	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		-	1	1
Po porodzie – matka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		-	1	1
Brak wpisu	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1		91	314	405
Razem	11	14	18	17	18	19	18	12	38	30		91	608	699
Dzieci (do 10 r. życia)	6	12	6	7	9	9	7	5	23	14		b.d.	250	
Dorośli	5	2	12	10	9	10	11	7	15	16		b.d.	358	

Tabela 2. Umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1801–1850

Rok	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna	8	13	15	8	15	21	17	15	25	26	18	20	27	41	16	11	15
Gruźlica/Suchoty								1								2	5
Po porodzie – matka																	
Odra	2																
Ospa prawdziwa	4	7				1					6						
Upadek	1																
Choroba			2														1
Zakrzuszenie									1								
Wypadek										1							2
Nagle												2	1	1			1
Epidemia															8		
Ospa naturalna																	1
Kaszel																	4
Koklusz																	1
Głód/Nędza																	2
Czerwonka																	1
Brak wpisu	4	3	3	12	1	2	1										
Razem	19	23	20	20	16	24	18	16	25	27	25	20	29	42	25	13	33
Dzieci (do 10 r. życia)	10	14	10	8	7	10	6	6	6	13	17	11	13	13	5	6	12
Dorośli	9	9	10	12	9	14	12	10	19	14	8	9	16	29	20	7	21

Rok	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna	4	9	3	3	3	3	2	6	11	18	30	25	6	8	14	12	8
Gruźlica/Suchoty		2	2	1	6	2	3	3	4	2			1	1	1	1	1
Po porodzie – matka			1					1			1					2	3
Odra																	
Ospa prawdziwa			2	1	1			1							1		
Upadek																	
Choroba																	
Zakrzuszenie																	
Wypadek			2		1	2											
Nagle			1	1													
Epidemia				1		1		1									
Ospa naturalna					5												
Kaszel	4		2		1	4	5	2	1						2		
Koklusz							1	1				5		3	4	5	1
Głód/Nędza								1									
Czerwonka	2				15	1	1	2									
Po porodzie – dziecko	1	1		2	3	1	1		2	1							
Choroba gardła	8	1															
Obrzęk	2																
Guz	1																
Wodna puchlina		6	2	1	4	1	1	1				9		1		2	
Padaczka			1		1	2	1	2	1								
Udar mózgu					1				1					1		3	
Wole				1	1	1											
Zaparcie							1										
Nowotwór/Rak								1									
Starczość/Starość								1		2	4			1	5	1	3
Zapalenie płuc														1	1		
Wrodzona słabość																1	11
Wrzód																1	
Nervosa/Nervosa febris																	5
Kolka																	1
Gangrena																	1
Choroba żołądka																	1
Brak wpisu	1							2					1	1	1		1
Razem	23	19	16	11	42	18	16	25	20	23	35	39	8	17	29	28	36
Dzieci (do 10 r. życia)	15	11	7	3	23	12	12	12	11	15	22	10	–	3	7	6	17
Dorośli	8	8	9	8	19	6	4	13	9	8	13	29	8	14	22	22	19

Rok	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	Razem
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna	5	8	16	26	18	32	22	27	45	22	19	14	70	19	27	18	864
Gruźlica/Suchoty	3	6	6	1						4	2	1	7	5			73
Po porodzie – matka			1		1		1	2		2			1		1		17
Odra																	2
Ospa prawdziwa								1	1	2			1				29
Upadek																	1
Choroba			1														4
Zakrzuszenie																	1
Wypadek			1	1										2			12
Nagle		1		3		2	1		1	2	4	3	22	3		1	50
Epidemia													119	25			155
Ospa naturalna																	6
Kaszel														2			27
Koklusz	2	9	1	2	1		1		1					1	1		40
Głód/Nędza													29	1	3	1	37
Czerwonka				1								1	19				43
Po porodzie – dziecko													1		3	2	18
Choroba gardła	2																11
Obrzęk																	2
Guz																	1
Wodna puchlina	1			2	2				3		1	1	2	2			42
Padaczka				1				1	1	1	2	1				1	16
Udar mózgu									1	1				1			9
Wole																	3
Zaparcie																	1
Nowotwór/Rak																	1
Starczość/Starość	5	2		1	1												26
Zapalenie płuc	1									1							4
Wrodzona słabość	8	8	1	3	1			1		5		2	1	2	3	3	50
Wrzód																	1
Nervosa/Nervosa febris	2	1	3	1	3	1	4						2				22
Kolka		1															2
Gangrena																	1
Choroba żołądka																	1
Angina					1				1	3							4
Tyfus/Dur brzuszny							1										1
Utonięcie										2							2

Zaparcie																		
Nowotwór/Rak																		
Starczość/Starość																		
Zapalenie płuc		1				1						2					1	
Wrodzona słabość	1	2			2	4		2	1	2	2		9	5	2	5	5	
Wrzód																		
Nervosa/Nervosa febris																		
Kolka																		
Gangrena																		
Choroba żołądka																		
Angina											3	20	1			1	1	
Tyfus/Dur brzuszny				1								3						
Utonięcie	1					2												
Zamarznięcie																		
Zamordowany(a)																		
Znaleziony martwy			1															
Porażenie piorunem		2																
Samobójstwo		1																
Cholera					1													
Zginął (a) w pożarze											1							
Szkarlatyna													3	3				
Wymioty																1		
Choroba serca/Zawał																		
Astma/Dychawica																		
Zatrucie czadem																		
Choroba nerek																		
Katar																		
Reumatyzm																		
Róża																		
Krosty																		
Skurcze																		
Oparzenie																		
Bolaki																		
Brak wpisu	1																1	
Razem	19	73	46	39	56	21	22	28	10	21	50	40	36	26	31	28	33	
Dzieci (do 10 r. życia)	9	23	16	12	18	14	9	20	7	16	39	25	24	22	17	14	22	
Dorośli	10	50	30	27	38	7	13	8	3	5	11	15	12	4	14	14	11	

Kolka																		1
Gangrena																		
Choroba żołądka														1	1		3	
Angina		2		1	1	2	3	1	3	1				1				
Tyfus/Dur brzuszny	2		1			4												
Utonięcie						1							1					
Zamarznięcie																		
Zamordowany(a)																		
Znaleziony martwy																		
Porażenie piorunem																		
Samobójstwo							1		1		1							
Cholera	1					88	2											
Zginął (a) w pożarze																		
Szkarlatyna											2				2			
Wymioty							1	2	2									
Choroba serca/Zawał	1																1	
Astma/Dychawica			1															
Zatrucie czadem						2												
Choroba nerek											1							
Katar													1					
Reumatyzm															2			
Róża																		1
Krosty																		2
Skurcze																		1
Oparzenie																		1
Bolaki																		
Wewnętrzne boleści																		
Szkorbut																		
Robaki																		
Dyfteryt																		
Brak wpisu	1						2	2	1					1	1			1
Razem	21	33	33	47	23	132	39	30	53	24	33	27	29	30	28	38		37
Dzieci (do 10 r. życia)	11	18	19	30	15	44	19	14	42	18	24	17	13	18	15	26		16
Dorośli	10	15	14	17	8	88	20	16	11	6	9	10	16	12	13	12		21

Kolka		1	1		2					1							6
Gangrena																	-
Choroba żołądka											1						6
Angina		1	3	2		2	1	1	4		1	4	4	1			65
Tyfus/Dur brzuszny		2	2					1									16
Utonięcie																	5
Zamarznięcie																	-
Zamordowany(a)					1												1
Znaleziony martwy																	1
Porażenie piorunem																	2
Samobójstwo																	4
Cholera																	92
Zginął (a) w pożarze																	1
Szkarlatyna				1				2				16	6	1			36
Wymioty		1					2				1	2		1			13
Choroba serca/Zawał								2	1	1							6
Astma/Dychawica	2	1			1		2	3	1	3	2		1	3		2	22
Zatrucie czadem																	2
Choroba nerek									1								2
Katar				1	2	2		1			1						8
Reumatyzm																	2
Róża																	1
Krosty	6																8
Skurcze																	1
Oparzenie			1			1				1							4
Bolaki	1			1		2			1	1						1	7
Wewnętrzne boleści	1					4		4	2	2						2	15
Szkorbut								1									1
Robaki										1							1
Dyfteryt																2	2
Brak wpisu		1	1	1		1						1					16
Razem	43	49	44	31	25	43	38	61	29	31	31	29	64	37	29	35	1855
Dzieci (do 10 r. życia)	25	28	29	25	15	34	18	37	18	18	19	18	48	20	13	20	1051
Dorośli	18	21	15	6	10	9	20	24	11	13	12	11	16	17	16	15	804

Tabela 4. Umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1801–1900

Przyczyna zgonu	1801–1850	1851–1900	1801–1900
Zwyczajna/Naturalna	864 – I miejsce	459 – I miejsce	1323 – I miejsce
Gruźlica/Suchoty	73 – III miejsce	49	122
Po porodzie – matka	17	36	53
Odra	2	11	13
Ospa prawdziwa	29	32	61
Upadek	1	–	1
Choroba	4	16	20
Zakrzuszenie	1	–	1
Wypadek	12	13	25
Nagle	50	44	94
Epidemia	155 – II miejsce	–	155 – IV miejsce
Ospa naturalna	6	–	6
Kaszel	27	60	87
Koklusz	40	73	113
Głód/Nędza	37	9	46
Czerwonka	43	52	95
Po porodzie – dziecko	18	187 – II miejsce	205 – III miejsce
Choroba gardła	11	5	16
Obrzęk	2	–	2
Guz	1	–	1
Wodna puchlina	42	42	84
Padaczka	16	35	51
Udar mózgu	9	22	31
Wole	3	6	9
Zaparcie	1	–	1
Nowotwór/Rak	1	2	3
Starczość/Starość	26	47	73
Zapalenie płuc	4	140 – IV miejsce	144
Wrodzona słabość	50 – IV miejsce	168 – III miejsce	218 – II miejsce
Wrzód	1	–	1
Nervosa/Nervosa febris	22	1	23
Kolka	2	6	8

Przyczyna zgonu	1801–1850	1851–1900	1801–1900
Gangrena	1	–	1
Choroba żołądka	1	6	7
Angina	4	65	69
Tyfus/Dur brzuszny	1	16	17
Utonięcie	2	5	7
Zamarznięcie	1	–	1
Zamordowany(a)	1	1	2
Znaleziony martwy	1	1	2
Porażenie piorunem	–	2	2
Samobójstwo	–	4	4
Cholera	–	92	92
Zginął (a) w pożarze	–	1	1
Szkarlatyna	–	36	36
Wymioty	–	13	13
Choroba serca/Zawał	–	6	6
Astma/Dychawica	–	22	22
Zatrucie czadem	–	2	2
Choroba nerek	–	2	2
Katar	–	8	8
Reumatyzm	–	2	2
Róża	–	1	1
Krosty	–	8	8
Skurcze	–	1	1
Oparzenie	–	4	4
Bolaki	–	7	7
Wewnętrzne boleści	–	15	15
Szkorbut	–	1	1
Robaki	–	1	1
Dyfteryt	–	2	2
Brak wpisu	56	16	72
Razem	1639	1855	3494
Dzieci (do 10 r. życia)	731	1051	1782
Dorośli	908	804	1712

Tabela 5. Umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1901–1950

Rok	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna											2						
Gruźlica/Suchoty	5	5	5	8	1	1	2	7	1	4	3	6	3	4	3	1	2
Po porodzie – matka	1			2	1			1	1	1	1		1				
Odra				5				1			1						
Upadek								1									
Choroba																	
Wypadek						3				1				1	1		
Nagle		1					1	2	1						1		1
Kaszel				6	3			3	1								
Koklusz	1	6	1		1	1						1			15	1	1
Glód/Nędza		1		1													
Czerwonka/Biegunka	1			1							3			1			1
Po porodzie – dziecko						2	1	2	1	3	1	2	6	4	3	1	
Choroba gardła		2										7	2				1
Wodna puchlina	2	4	5	3	3	3	2	1	5	1	1	2	1			3	5
Padaczka				1	2												
Udar mózgu	2	1	1	3	3			1		2		1	1	2		1	1
Nowotwór/Rak				1													
Starczość/Starość	3	4	4	1	4	1		4	5	1	3	3	2	5	6	1	2
Zapalenie płuc	5	1	4	4	6	5		1	3	6	8	1	7	2	9	10	3
Wrodzona słabość	4	3	6	7		2	2	3	1	1	4	2	3	1	1	2	3
Wrzód																	
Nervosa/Nervosa febris								1									
Choroba żołądka									2	2	1	1		1			
Angina	1		5	1	2	1							1				

Tyfus/Dur brzuszny																		
Utonięcie												1						
Zamordowany(a)														2				
Samobójstwo																1		
Szkarlatyna									11	12								
Wymioty					2					1								
Choroba serca/Zawał					1									1				
Astma/Dychawica	1	3	1		2	1	1	3	1									
Zatrucie czadem				1														
Choroba nerek																		
Katar																		
Reumatyzm				1														
Róża																		
Krosty																		
Oparzenie																		
Bolaki	1																	
Wewnętrzne boleści		2		1	5	1	1	2		1	2	1	1			1		
Szkorbut											1							
Choroba psychiczna		2	2		1													
Zakażenie krwi			1															
Oberwanie			1															
Niepełn. fizyczna				1														
Zapalenie oskrzeli								2	4						2			
Zapalenie moczowodu									1	1	1							
Zapalenie kiszek										1	1			2	1	3	2	
Przepuklina											1							
Brak wpisu				1	2	18	13	4	9		2	2						
Razem	27	35	36	49	39	39	23	39	47	38	36	29	29	28	41	24	22	
Dzieci (do 10 r. życia)	9	13	16	28	15	20	13	17	27	22	17	18	18	14	25	15	7	
Dorośli	18	22	20	21	24	19	10	22	20	16	19	11	11	14	16	9	15	

Choroba serca/Zawał	1				1					1			1	1				
Astma/Dychawica				1	4	3	1	4	1			1		1	1			2
Zatrucie czadem																		
Choroba nerek	1						2		3	1	2	3	1			1		
Katar				3	1	2			1									
Reumatyzm/Gościec			3				1								2			
Róża				1		1												
Krosty/Pryszcze																		1
Oparzenie									1									
Bolaki																		
Wewnętrzne bóleści																		
Szkorbut																		
Choroba psychiczna													1					1
Zakażenie krwi																		
Oberwanie										1								
Niepełn. fizyczna													1					
Zapalenie oskrzeli																		1
Zapalenie moczowodu							1											
Zapalenie kiszek	1	1		1	3	3	1	2		1			1					1
Przepuklina																		
Grypa hiszpańska	7		10															
Skrzep				1														
Ból głowy								1										
Grypa										1	1			1				1
Zaziębienie											3	2			1			
Angielska choroba													1					
Gorączka													1					
Choroba nerwowa													1					
Kamienie żółciowe																1		
Choroba wątroby																		1
Brak wpisu								1	4				1	3				1
Razem	44	22	44	36	28	46	26	37	31	36	25	50	33	37	37	28	50	
Dzieci (do 10 r. życia)	18	12	14	16	12	21	13	21	15	20	15	32	17	17	19	17	25	
Dorośli	26	10	30	20	16	25	13	16	16	16	10	18	16	20	18	11	25	

Rok	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	Razem
Przyczyna zgonu																	
Zwyczajna/Naturalna	3	5	3	1								6					60
Gruźlica/Suchoty	4		1	1	4		5	2	6	4			3		3		141
Po porodzie – matka	2		1														16
Odra					3							3					18
Upadek																	1
Choroba					1				1								4
Wypadek		1		2						1	1					1	15
Nagle	1				1		1				1		1			1	25
Kaszel																	13
Koklusz	3			3							2	3		1	1		64
Głód/Nędza																	2
Czerwonka/Biegunka								2									22
Po porodzie – dziecko					1		1					1			2	1	45
Choroba gardła	1			2													24
Wodna puchlina	1	1	1		2		2									1	65
Padaczka																	7
Udar mózgu/ Porażenie			1				1	1	1			1			3	1	38
Nowotwór/Rak	1																3
Starczość/Starość		1		5	6	3	14	1	6	2	4	5	2	2	2	1	140
Zapalenie płuc	8	2	4	7			4	4	7		7	2	9	6		1	260
Wrodzona słabość	1	6	7	7			2		9	2	4						175
Wrzód																1	1
Nervosa/Nervosa febris																	1
Choroba żołądka	2	3	2	1	2		2		2		2	1	1	2		2	46
Angina																	11
Tyfus/Dur brzuszny								1									2
Utonięcie																	2
Zamordowany(a)			1	1													6
Samobójstwo																	1
Szkarlatyna																	37
Wymioty																	3
Choroba serca/Zawał	1						1		1	3	1			1	1	1	17
Astma/Dychawica	2	2	5		2				7	4	3	1		3	4	1	66

Zatrucie czadem																			1
Choroba nerek					1				1	1	1								18
Katar																			7
Reumatyzm/Gościec		1		1													1		10
Róża																			2
Krosty																			1
Oparzenie					1														2
Bolaki																			1
Wewnętrzne bóleści									1										19
Szkorbut																			1
Choroba psychiczna																			7
Zakażenie krwi																			1
Oberwanie																			2
Niepełn. fizyczna		1																	3
Zapalenie oskrzeli																			9
Zapalenie moczowodu																			4
Zapalenie kiszek	1	1	1		2				1										31
Przepuklina																			1
Grypa hiszpańska																			17
Skrzyp																			1
Ból głowy											1								2
Grypa		2	2		1	1		2	1			1	1						15
Zaziębienie						1													7
Angielska choroba				1				1											3
Gorączka																			1
Choroba nerwowa													1					1	3
Kamienie żółciowe																			1
Choroba wątroby																			1
Skleroza							1							1					2
Choroba macicy										1									1
Zatrucie										1									1
Tężec												1			1	1			3
Po operacji w szpitalu																		1	1
Brak wpisu	1			3	4	27	9	13	1	2	3	6	6	1	2	1			138
Razem	32	26	29	35	30	33	43	28	46	20	31	31	23	17	20	15			1650
Dzieci (do 10 r. życia)	10	11	9	17	10	22	7	12	15	2	14	14	9	7	6	2			765
Dorośli	22	15	20	18	20	11	36	16	31	18	17	17	14	10	14	13			885

Tabela 6. Zmarli mieszkańcy Kamionki Wielkiej w 1873 roku na epidemię cholery

Lp.	Zmarły(a)	Status społeczny	Data śmierci	Data urodzenia ⁶¹	Wiek (lat)
Kamionka Wielka nr 6					
1.	Wojciech Ptak, mąż Franciszki	b.d.	13 VIII 1873	27 III 1834	39
Kamionka Wielka nr 9					
1.	Karol Tuczyński, s. Macieja i Zofii	hortulanus ⁶²	30 VII 1873	6 X 1854	19
2.	Zofia Tuczyńska, żona Macieja	hortulanus	1 VIII 1873	23 IV 1831	42
3.	Maciej Tuczyński, wdowiec po Zofii	hortulanus	6 VIII 1873	25 II 1827	46
Kamionka Wielka nr 10					
1.	Anna Nowak, c. Pawła	hortulanus	13 VIII 1873	3 VII 1866	7
2.	Michał Nowak, s. Pawła	hortulanus	13 VIII 1873	21 IX 1869	4
3.	Zofia Nowak, c. Pawła	hortulanus	13 VIII 1873	27 II 1871	2
4.	Paweł Nowak, mąż Magdaleny	hortulanus	17 VIII 1873	7 VI 1836	37
Kamionka Wielka nr 11					
1.	Józef Poręba, mąż Franciszki	agricola ⁶³	19 VIII 1873	22 V 1835	38
Kamionka Wielka nr 14					
1.	Wiktoria Cępa, c. Jana	agricola	24 VIII 1873	3 X 1871	2
Kamionka Wielka nr 16					
1.	Anna Dobosz, c. Józefa	inquilinus ⁶⁴	21 VIII 1873	8 V 1869	4
Kamionka Wielka nr 18					
1.	Salomea Białoszowska, żona Michała	inquilinus	25 VII 1873	17 XI 1829	44
2.	Katarzyna Białoszowska, c. Michała	hortulanus	29 VII 1873	10 XI 1868	5
3.	Agnieszka Migacz, c. Szymona	mendicans ⁶⁵	27 VIII 1873	b.d.	48
Kamionka Wielka nr 19					
1.	Marianna Król, c. Wojciecha	hortulanus	4 VIII 1873	17 II 1872	1

61 Por: APKW, *Księga ochrzczonych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 2 (1800–1834), s. 1–168; *Księga ochrzczonych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 3 (1834–1841), s. 1–48; *Księga ochrzczonych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 4 (1841–1875), s. 1–187.

62 „Hortulanus” – z j. łac. ogrodnik; zagrodnik; właściciel chałupy z ogrodem, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 301.

63 „Agricola” – z j. łac. wieśniak; rolnik, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 25.

64 „Inquilinus” – z j. łac. kątnik – mieszkający u innego gospodarza; lokator, komornik, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 343.

65 „Mendicans” – z j. łac. żebrak, por. A. Jougan, *Słownik*, s. 417.

Lp.	Zmarły(a)	Status społeczny	Data śmierci	Data urodzenia ⁶¹	Wiek (lat)
Kamionka Wielka nr 23					
1.	Jan Świąt, mąż Brygidy	hortulanus	13 VIII 1873	13 V 1810	63
Kamionka Wielka nr 26					
1.	Helena Poręba, wdowa po Wawrzyńcu	hortulanus	22 VIII 1873	16 V 1804	69
2.	Zofia Poręba, c. Teodora	hortulanus	23 VIII 1873	4 V 1873	3 mies
3.	Marianna Pazgan, żona Wojciecha	inquilinus	24 VIII 1873	b.d.	36
Kamionka Wielka nr 28					
1.	Marianna Pazgan, żona Michała	inquilinus	17 VIII 1873	b.d.	61
2.	Katarzyna Dobosz, wdowa po Stanisławie	inquilinus	20 VIII 1873	b.d.	31
3.	Michał Pazgan, wdowiec po Mariannie	inquilinus	24 VIII 1873	2 IX 1802	71
Kamionka Wielka nr 31					
1.	Sebastian Ziobrowski, mąż Agnieszki	hortulanus	2 VIII 1873	18 I 1814	59
Kamionka Wielka nr 32					
1.	Marianna z Grybowa	b.d.	4 VIII 1873	b.d.	7
Kamionka Wielka nr 33					
1.	Jan Śpiewak, wdowiec po Franciszce	inquilinus	9 VIII 1873	b.d.	45
Kamionka Wielka nr 34					
1.	Stanisław Frankowicz, s. Franciszka	hortulanus	17 VIII 1873	4 V 1843	30
Kamionka Wielka nr 35					
1.	Jan Wiśniowski, s. Jana	agricola	6 VIII 1873	16 V 1854	19
Kamionka Wielka nr 36					
1.	Antoni Homoncik, s. Jana	agricola	1 IX 1873	27 X 1860	13
Kamionka Wielka nr 37					
1.	Antoni Popiela, s. Stanisława	agricola	19 VIII 1873	b.d.	10
2.	Maria Popiela, żona Stanisława	agricola	22 VIII 1873	b.d.	35
3.	Zofia Ziobrowska, c. Andrzeja	agricola	24 VIII 1873	29 III 1821	52
Kamionka Wielka nr 38					
1.	Florian Dobosz, s. Marcina	hortulanus	20 VIII 1873	b.d.	7
Kamionka Wielka nr 39					
1.	Michał Kłębczyk, mąż Małgorzaty	agricola	9 VIII 1873	b.d.	29
Kamionka Wielka nr 40					
1.	Marianna Kłębczyk, żona Jana	agricola	1 VIII 1873	20 II 1830	43

Lp.	Zmarły(a)	Status społeczny	Data śmierci	Data urodzenia ⁶¹	Wiek (lat)
2.	Filomena Kłębczyk, c. Jana	b.d.	5 VIII 1873	21 I 1860	13
3.	Antoni Kłębczyk, s. Jana	b.d.	6 VIII 1873	4 XI 1862	11
4.	Franciszek Kłębczyk, s. Jana	agricola	14 VIII 1873	6 IX 1865	8
Kamionka Wielka nr 41					
1.	Maciej Kachniarz, s. Walentego	inquilinus	7 VIII 1873	18 II 1853	20
Kamionka Wielka nr 43					
1.	Filomena Trojan, c. Agnieszki	serva ⁶⁶	3 VIII 1873	21 VI 1872	1
Kamionka Wielka nr 44					
1.	Małgorzata Król, c. Jana	inquilinus	20 VIII 1873	30 X 1843	30
Kamionka Wielka nr 46					
1.	Antoni Kępiński, s. Michała	servus ⁶⁷	11 VIII 1873	b.d.	21
Kamionka Wielka nr 56					
1.	Tomasz Surma, mąż Antoniny	agricola	6 VIII 1873	22 VIII 1825	47
2.	Franciszka Romuzga, wdowa po Łukaszu	inquilinus	16 VIII 1873	1 IX 1822	51
Kamionka Wielka nr 57					
1.	Marcela Homoncik, c. Michała	hortulanus	18 VIII 1873	29 I 1870	3
Kamionka Wielka nr 58					
1.	Mateusz Król, mąż Marianny	b.d.	12 VIII 1873	b.d.	41
2.	Maciej Król, s. Jana	hortulanus	16 VIII 1873	17 II 1845	28
3.	Magdalena Król, wdowa po Janie	hortulanus	17 VIII 1873	22 V 1805	68
Kamionka Wielka nr 62					
1.	Katarzyna Grybel, c. Jakuba	hortulanus	10 VIII 1873	4 XI 1858	15
2.	Wawrzyniec Grybel, s. Walentego	hortulanus	6 VIII 1873	10 VIII 1861	12
Kamionka Wielka nr 79					
1.	Piotr Nowak, mąż Zofii	inquilinus	12 VIII 1873	b.d.	33
Kamionka Wielka nr 83					
1.	Michał Poręba, s. Wojciecha	hortulanus	7 VIII 1873	17 IX 1859	14
Kamionka Wielka nr 86					

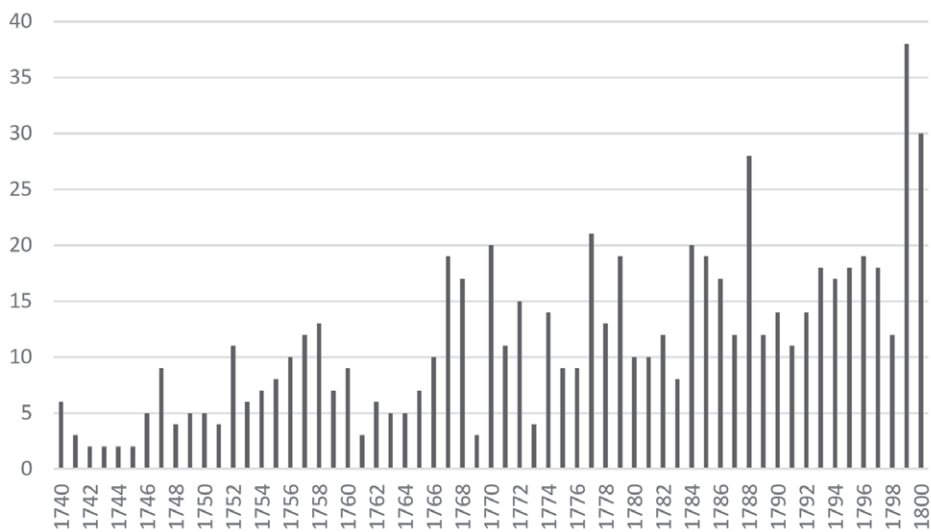
.....
 66 „Serva” – z j. łac. służąca; podlegająca komuś; będąca pod czyjąś władzą, por. A. Jougana, *Słownik*, s. 623.

67 „Servus” – z j. łac. służący; sługa; niewolnik; podlegający komuś; będący pod czyjąś władzą, por. A. Jougana, *Słownik*, s. 623.

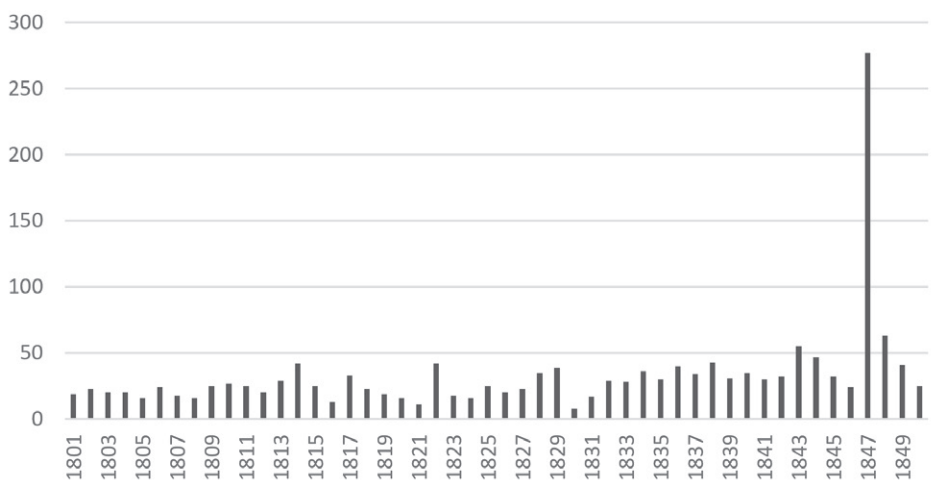
Lp.	Zmarły(a)	Status społeczny	Data śmierci	Data urodzenia ⁶¹	Wiek (lat)
1.	Jakub Ptak, mąż Anny	agricola	11 VIII 1873	b.d.	47
Kamionka Wielka nr 90					
1.	Wojciech Poremba, mąż Marcjanny	b.d.	1 VIII 1873	27 II 1846	27
Kamionka Wielka nr 91					
1.	Katarzyna Kruczek, żona Feliksa	b.d.	29 VII 1873	b.d.	32
2.	Feliks Kruczek, mąż Katarzyny Grybel	hortulanus	1 VIII 1873	b.d.	41
Kamionka Wielka nr 94					
1.	Józef Kolasiński, s. Jana	inquilinus	7 VIII 1873	11 I 1859	14
2.	Rozalia Malczak, żona Jakuba	hortulanus	10 VIII 1873	1805	68
Kamionka Wielka nr 95					
1.	Marcjanna Poremba, żona Wojciecha	b.d.	15 VIII 1873	b.d.	39
Kamionka Wielka nr 98					
1.	Jakub Pazgan, s. Sebastiana	hortulanus	13 VIII 1873	7 VII 1846	27
2.	Marianna Poręba, żona Józefa	hortulanus	20 VIII 1873	b.d.	33
Kamionka Wielka nr 104					
1.	Filomena Nowak, żona Sylwestra	hortulanus	30 VII 1873	b.d.	19
Kamionka Wielka nr 105					
1.	Zofia Nowak, c. Macieja	agricola	11 VIII 1873	15 V 1850	23
Kamionka Wielka nr 106					
1.	Kacper Nowak, mąż Agnieszki	agricola	5 VIII 1873	31 XII 1825	48
2.	Katarzyna Nowak, c. Kacpra	agricola	6 VIII 1873	17 VIII 1859	14
3.	Antonina Nowak, c. Kacpra	agricola	8 VIII 1873	5 VI 1862	11
4.	Karolina Nowak, c. Kacpra	agricola	10 VIII 1873	5 V 1857	16
Kamionka Wielka nr 107					
1.	Bartłomiej Surma, s. Antoniego	hortulanus	20 VII 1873	4 VIII 1864	9
Kamionka Wielka nr 109					
1.	Marianna Poręba, żona Józefa	agricola	7 VIII 1873	b.d.	20
Kamionka Wielka nr 117					
1.	Agnieszka Ptaszkowska, c. Mikołaja	b.d.	31 VIII 1873	b.d.	30
Kamionka Wielka nr 118					
1.	Marianna Świgut, c. Jana	hortulanus	15 VIII 1873	20 III 1863	10
2.	Jan Romuzga, mąż Marianny	hortulanus	20 VIII 1873	15 VI 1843	30

Lp.	Zmarły(a)	Status społeczny	Data śmierci	Data urodzenia ⁶¹	Wiek (lat)
Kamionka Wielka nr 121					
1.	Filomena Górka, c. Ignacego	hortulanus	3 VIII 1873	9 VIII 1859	14
Kamionka Wielka nr 122					
1.	Walenty Migacz, mąż Zofii	inquilinus	5 VIII 1873	21 I 1806	67
Kamionka Wielka nr 126					
1.	Jan Poręba, s. Tomasza	hortulanus	9 VIII 1873	13 V 1856	17
2.	Józef Homoncik, s. Jana	hortulanus	12 VIII 1873	b.d.	7
3.	Marianna Homoncik, żona Jana	hortulanus	14 VIII 1873	b.d.	45
4.	Filomena Homoncik, c. Jana	hortulanus	15 VIII 1873	b.d.	1
Kamionka Wielka nr 133					
1.	Jan Jasiński, s. Józefa i Ewy Kościółek	agricola	23 VII 1873	9 VI 1872	1
2.	Józef Jasiński, mąż Ewy Kościółek	agricola	24 VII 1873	b.d.	57
Kamionka Wielka nr 142					
1.	Michał Trojan, s. Wojciecha i Heleny	agricola	1 VIII 1873	27 VIII 1868	5
2.	Mikołaj Trojan, s. Wojciecha	agricola	7 VIII 1873	b.d.	1
Kamionka Wielka nr 145					
1.	Andrzej Kłębczyk, s. Jana	inquilinus	22 VIII 1873	b.d.	8
Kamionka Wielka nr 147					
1.	Marianna Jasińska, żona Wawrzyńca	hortulanus	1 IX 1873	b.d.	33
Kamionka Wielka nr 148					
1.	Małgorzata Nosal, żona Franciszka	hortulanus	22 VIII 1873	b.d.	35
Kamionka Wielka nr 151					
1.	Marianna Świątkowska, żona Łukasza	inquilinus	9 VIII 1873	b.d.	34
Kamionka Wielka nr 153					
1.	Jakub Białośzowski, mąż Anny	agricola	1 VIII 1873	23 VII 1837	36
Kamionka Wielka nr 162					
1.	Marianna Ziobrowska, c. Jacka	b.d.	6 VIII 1873	25 III 1835	38
Kamionka Wielka nr 166					
1.	Marcin Dobosz, s. Jakuba	b.d.	18 VIII 1873	10 X 1869	4

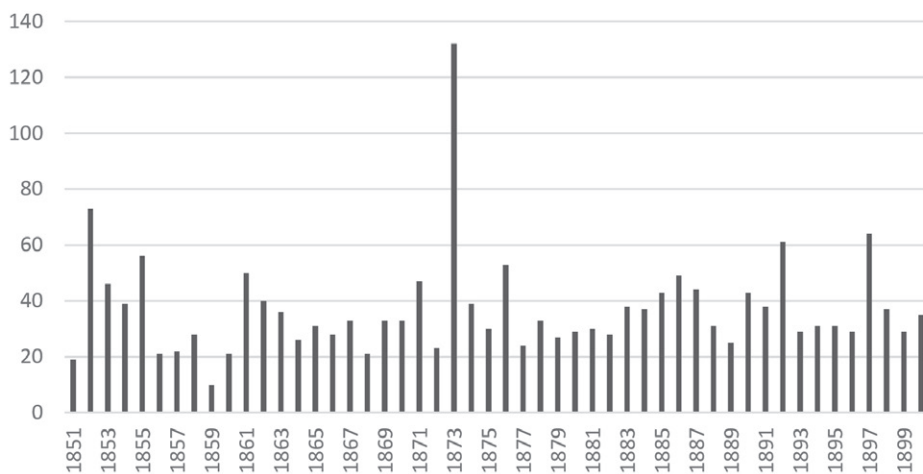
Wykres 1. Umieralność mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1740–1800

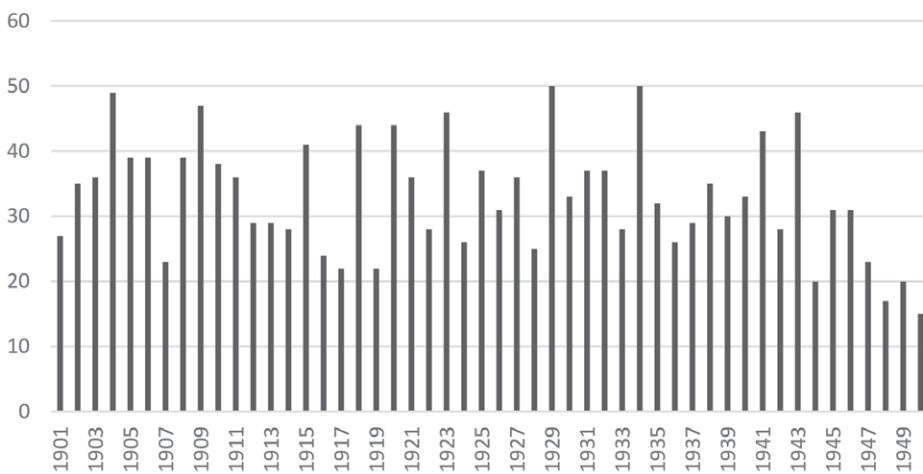
Wykres 2. Umieralność mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1801–1850

Wykres 3. Umieralność mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1851–1900

Wykres 4. Umieralność mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1901–1950

Bibliografia

Źródła niedrukowane

Archiwum parafialne w Kamionce Wielkiej (APKW):

- *Księga ochrzczonych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 2 (1800–1834).
- *Księga ochrzczonych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 3 (1834–1841).
- *Księga ochrzczonych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 4 (1841–1875).
- *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 1 (1740–1784).
- *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 1 (1785–1831).
- *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 2 (1832–1862).
- *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 3 (1862–1891).
- *Księga zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej*, t. 4 (1891–1966).
- *Kronika parafialna Kamionki Wielkiej*, t. 1.

Opracowania

- Bilek M., *Pierwsze zorganizowane działania sanitarne i epidemiologiczne w okolicach Muszyny*, „Almanach Muszyny” 2006, s. 149–160.
- Dolata E., *Rozwój ruchu higienicznego w Galicji w okresie autonomicznym ze szczególnym uwzględnieniem higieny szkolnej*, Rzeszów 2016.
- Faron B., *O morowym powietrzu: Jak rozpoznać, że nadchodzi zaraza?*, „Almanach Łącki” (2020) nr 33, s. 92–98.
- Faron B., *O morowym powietrzu: Przyczyny zarazy według naszych przodków*, „Almanach Łącki” (2021) nr 34, s. 111–119.
- Faron B., *O morowym powietrzu: Jak trwoga, to do Boga*, „Almanach Łącki” (2021) nr 35, s. 50–56.
- Franaszek P., *Zdrowie publiczne w Galicji w dobie autonomii*, Kraków 2002.
- Hołda J., *Znachorstwo albo ludowe poglądy na temat zdrowia*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 15–25.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013.
- Kareńska M., *Cholera w Muszynie – nadchodzi śmierć. O epidemiach w XIX-wiecznym miasteczku*, „Sądeczanin” (2020) nr 5, s. 57–58.
- Kolczyński J., *Ofiara z człowieka. Wspomnienie trzech wydarzeń z końca XIX i początków XX wieku w podgórskich wsiach w Polsce*, „Etnografia Polska” 44 (2000) z. 1–2, s. 173–191.

- Kumor B., *Archidiakonat sądecki: opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 8 (1964), s. 271–304, <https://doi.org/10.31743/abmk.6439>.
- Kumor B., *Szpitalnictwo w Sądecku w okresie przedrozbiorowym*, „Rocznik Sądecki” 10 (1969), s. 221–263.
- Majuk D., *Pochówek od starożytności do średniowiecza*, <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/pochowek-od-starozytosci-do-sredniowiecza/> (05.02.2023).
- Marczewska M., *Obraz zarazy w polskim folklorze*, „Almanach Historyczny” 23 (2021) z. 2, s. 319–339.
- Olszewski G., *Cmentarze choleryczne w gminie Łącko*, „Almanach Łącki” (2009) nr 11, s. 107–138.
- Połomski Ł., *Co nam mówią źródła archiwalne o epidemiach?*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 32–39.
- Połomski Ł., *Epidemie w historii Sądeckizny*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 26–31.
- Połomski Ł., *Między zacofaniem a nowoczesnością. Społeczeństwo Nowego Sącza w latach 1867–1939*, Rzeszów 2018.
- Połomski Ł., *Problemy zdrowotne nowosądeczan na przełomie XIX i XX wieku*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 75–80.
- Turek Z., *Jak Krynica radziła sobie z epidemiami w XIX wieku*, „Krynicky Zdroje” (2020) nr 3/4, s. 10–12.
- Tylkowa D., *Medycyna ludowa w kulturze wsi Karpat Polskich. Tradycja i współczesność*, Wrocław 1989.
- Wójcik M., *Świadomość zdrowotna oraz higiena w Mszanie Dolnej i sąsiednich wsiach na przełomie XIX i XX wieku*, „Sądeczanin Historia” (2022) nr 1, s. 57–60.

Abstrakt

Umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej w latach 1740–1950. Analiza źródeł archiwalnych

Publikacja, oparta na zachowanych źródłach archiwalnych, przedstawia dane dotyczące umieralności oraz przyczyn zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej, wsi leżącej koło Nowego Sącza. Zakres badań został uzależniony od najstarszej istniejącej „Księgi zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej”, prowadzonej od 1740 roku, a zakończony na 1950 roku, aby nie naruszać praw dotyczących ochrony danych osobowych. Badaniem zostało objęte 210 lat zapisów zawartych w czterech tomach „Ksiąg zmarłych parafii w Kamionce Wielkiej”, które znajdują się w Archiwum Parafialnym w Kamionce Wielkiej (APKW). Publikacja stanowi skrupulatną analizę liczby zmarłych mieszkańców wsi Kamionka Wielka, z uwzględnieniem podziału na osoby dorosłe i dzieci (do 10 r. życia), jak również ukazuje historię zapisów poszczególnych i różnych przyczyn zgonów. Zdecydowana większość omawianego czasu przypada na lata, gdy wieś Kamionka Wielka znajdowała się na ziemiach Galicji, a więc na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, pozostających pod zaborem austriackim (1772–1918). Czynniki te miały duży wpływ na życie, umieralność i przyczyny zgonów mieszkańców Kamionki Wielkiej. Wartością dodaną publikacji są liczne, a zarazem szczegółowe statystyki przedstawione w formie tabel i wykresów. Zebrany materiał stanowi bazę do dalszych badań naukowych dotyczących życia społecznego ludności wiejskiej żyjącej w latach 1740–1950.

Słowa kluczowe: Kamionka Wielka, Galicja, epidemia, choroba, umieralność, przyczyny zgonów

Abstract

Mortality and causes of death of the inhabitants of Kamionka Wielka in the years 1740–1950. Analysis of archival sources

The publication, based on preserved archival sources, presents information on mortality and causes of death of the inhabitants of Kamionka Wielka, a village near Nowy Sącz. The scope of the research was dependent on the oldest existing Book of the Dead of the parish in Kamionka Wielka, kept since 1740 and was completed in 1950 to not violate the laws regarding the protection of personal data. The study covered 210 years written in four volumes of the Books of the Dead of the parish in Kamionka Wielka, which are kept in the Parish Archives in Kamionka Wielka (APKW). The publication is a meticulous analysis of the number of deceased inhabitants of the village of Kamionka Wielka, taking into account the division of adults and children (up to 10 years of age), as well as shows the history of records of individual and various causes of death. The vast majority of the discussed time falls on the years when the village of Kamionka Wielka is located in Galicia, that is in the the former Polish territory under Austrian rule (1772–1918), which had a major impact on the life, mortality and causes of death of the inhabitants of Kamionka Wielka. The added value of the publication are numerous and at the same time detailed statistics contained in tables and charts. The collected material is the basis for further scientific research on the social life of the rural population living in the years 1740–1950.

Keywords: Kamionka Wielka, Galicia, epidemic, disease, mortality, causes of death

